

ПРАВО НА ВІДПОВІДЬ ЯК СПОСІБ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ, ПОРУШЕНИХ У ЗМІ

Вікторія Кучерявенко, помічник адвоката

Стаття присвячена одному із способів захисту особистих немайнових прав фізичної особи, порушених у засобах масової інформації. Висвітлено питання щодо змісту права на відповідь як способу захисту порушених прав, особливостей реалізації права на відповідь у межах юрисдикційної та неюрисдикційної форм захисту з огляду на практикозастосовну діяльність.

Право на відповідь належить до спеціальних способів захисту особистих немайнових прав, закріплене у ст. 277 Цивільного кодексу України¹ та в законодавчих актах, які регулюють відносини з реалізації інформаційних прав, визначають правові основи діяльності окремих видів засобів масової інформації².

Відповідно до положень ст. 277 ЦК право на відповідь може бути реалізоване у разі порушення особистих немайнових прав фізичної особи шляхом поширення недостовірної інформації.

Відповідно до положень ч. 1 ст. 30 Закону України від 02.10.92 р. № 2657 «Про інформацію» фізична особа, щодо якої були висловлені оціночні судження або думки, що принижують її особисті немайнові права в праві скористатися правом на відповідь, а також на власне тлумачення справи у тому самому ЗМІ з метою обґрунтування безпідставності поширених суджень, надавши їм іншу оцінку.

Відповідно до положень ст. 65 Закону України від 21.12.93 р. № 3759 «Про телебачення та радіомов-

лення» фізична особа, стосовно якої у програмі чи передачі телерадіоорганізації було поширено відомості, які порушують її права і законні інтереси, наділяється правом на відповідь (коментар чи власне тлумачення обставин справи) у програмах та передачах даної телерадіоорганізації.

Відповідно до ч. 1 ст. 37 Закону України від 16.11.92 р. № 2782 «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» визначено право громадян, юридичних осіб і державних органів, а також їх законних представників вимагати від редакції друкованого ЗМІ опублікування ним спростування поширених про них відомостей, що не відповідають дійсності або принижують їх честь та гідність. Спростування може бути підготовленим у формі відповіді.

З огляду на вищезазначене, хотілось би звернути увагу на таке:

— на законодавчому рівні зміст права на відповідь не розкривається. З огляду на положення п. 5 постанови Пленуму від 27.02.09 р. № 1 «Про судову практику

¹ Далі за текстом — ЦК.

² Далі за текстом — ЗМІ.

у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи»³, під правом на відповідь слід розуміти право особи, стосовно якої було поширено інформацію, на висвітлення власної точки зору щодо поширеної інформації та обставин порушення особистого немайнового права;

— у ч. 1 ст. 30 Закону України «Про інформацію» право на власне тлумачення справи відокремлюється від права на відповідь. Хоча різниця між окресленими вище правами є дещо умовною. Згідно із словником української мови тлумачення визначається як зміст, роз'яснення, з'ясування суті чого-небудь; якесь пояснення або висвітлювання певним чином, розуміти так чи інакше що-небудь; трактувати. По суті, право на відповідь включає в себе власне тлумачення справи, тому що відповідь передбачає внесення пояснення щодо поширених відомостей⁴. Відокремлення зазначених прав обумовлює питання щодо фактичної можливості надати відповідь на поширену інформацію, яка порушує особисті немайнові права, не зазначивши власного тлумачення справи⁵;

— у ч. 1, 7 ст. 37 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» такі поняття, як «право на відповідь» та «спростування недостовірної інформації», збігаються, хоча це різні правові категорії. Спростовує недостовірну інформацію особа, яка її поширила, а відповідь надає особа, стосовно якої поширено інформацію. Відповідь передбачає внесення пояснення та власної точки зору щодо поширеної інформації, а спростування зводиться до визнання попередньо поширеної інформації як такої, що не відповідає дійсності (п. 5 постанови Пленуму № 1). При реалізації особою права на відповідь не відбувається істотного втручання у свободу вираження поглядів, з огляду на те, що не здійснюється заперечення права на дотримання поширювачем інформації власної, висловленої раніше думки, а визначається право на існування альтернативної думки⁶;

— захист особистих немайнових прав, порушених у ЗМІ, може бути здійснений як у неюрисдикційній (шляхом подання до ЗМІ заяви про реалізацію права на відповідь), так і юрисдикційній формі (шляхом звернення до суду за захистом порушених прав).

Перш ніж вести мову про підстави звернення фізичної особи до ЗМІ із заявою про намір реалізувати право на відповідь зауважимо, що відсутність єдиної та взаємоузгодженої системи правових норм, спрямованих на регулювання правовідносин у сфері медіа, обумовлює відсутність загальних, взаємоузгоджених положень, якими чітко визначалися підстави та порядок реалізації права на відповідь шляхом безпосередньо до ЗМІ незалежного від його виду (телебачення, радіо, преса) та форми (традиційні ЗМІ або такі, які функціонують на просторах мережі Інтернет). Фактично підстави для реалізації фізичною особою права на відповідь визначені лише в законах України «Про інформацію» та «Про телебачення та радіомовлення».

Так, відповідно до положень ч. 1 ст. 30 Закону України «Про інформацію» підставою для реалізації права на відповідь слугує факт попереднього висловлювання щодо фізичної особи оціночних суджень або думок, що принижують її особисті немайнові права.

Відповідно до положень ст. 65 Закону України «Про телебачення та радіомовлення» підставою для реалізації права на відповідь є попереднє поширення у програмі чи передачі телерадіоорганізації відомостей, які порушують права і законні інтереси фізичної особи. Порядок, строки подання до телеорганізації заяви про реалізацію права на відповідь, строки її розгляду та підстави для відмови в її задоволенні визначені ст. 64, 65 Закону України «Про телебачення та радіомовлення».

Натомість Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» не містить положень, спрямованих на забезпечення реалізації особою права на відповідь у разі порушення його

³ Далі за текстом — постанова Пленуму № 1.

⁴ Шустрова К. В., Шурупова К. В. Правове регулювання понять спростування недостовірної інформації та право на відповідь у законодавстві України. Журнал східноєвропейського права. 2016. № 26. С. 109.

⁵ Можаровська К. В. Право на відповідь як спосіб захисту честі, гідності та ділової репутації публічних осіб. Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». Т. 26 (65). 2013. № 2-1 (Ч. 1). С. 282, 286.

⁶ Заєць С. А. Відповідь і спростування як способи захисту права у спорах про поширення недостовірної інформації (в аспекті ст. 10 Європейської конвенції про захист прав людини та практики Європейського суду). Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини: зб. наук. ст. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 15 вересня 2012 р.) / за ред. С. В. Ківалова; НУ «ОЮА». Одеса: Фенікс, 2012. С. 470, 474.

особистих немайнових прав у друкованому ЗМІ або його електронній версії.

Про відсутність належного правового підґрунтя для реалізації права на відповідь, у межах неюрисдикційної форми захисту, можемо вести мову і в контексті діяльності інтернет-видань. Адже норми чинного законодавства у сфері ЗМІ поширюють свою дію лише на сферу діяльності традиційних ЗМІ та на їх електронні версії. Діяльність інтернет-видань знаходиться поза межами правового поля, останні не наділені *de jure* правовим статусом ЗМІ.

І якщо у випадку з друкованими ЗМІ, з метою надання аудиторії видання пояснень щодо попередньої поширеної інформації, можливим є, застосовуючи положення ст. 36 Закону «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», здійснити направлення до редакції видання авторського листа, який у подальшому може бути опублікований виданням без зміни його змісту. То у випадку з інтернет-виданнями реалізація права на відповідь можлива лише в судовому порядку, з підстав, визначених ст. 277 ЦК.

Розглядаючи особливості судового порядку захисту особистих немайнових прав, порушених у ЗМІ, слід зауважити, що реалізація закріпленого ст. 277 ЦК права на відповідь можлива за наявності юридичного факту правопорушення, що включає в себе:

1) поширення інформації, тобто доведення її до відома третьої особи будь-яким способом, за умови здатності сприйняття останньою її змісту;

2) така інформація стосується конкретної особи. Встановленню факту, що поширювана інформація стосується певної фізичної особи, може сприяти безпосереднє зазначення в журналістському матеріалі прізвища, імені та по батькові особи або наявність відомостей, які здатні переконати звичайного читача або глядача у тому, що інформація стосується відповідної особи;

3) інформація носить фактичний, а не оціночний характер та є недостовірною, тобто такою, що не відповідає дійсності чи викладена неправдиво;

4) інформація порушує особисті немайнові права, тобто або завдає шкоди відповідним особистим немайновим благам, або перешкоджає особі повно і своєчасно здійснювати своє особисте немайнове право⁷.

Ведучи мову щодо процесуальної та практичної складової захисту порушеного права, передусім хотілось би зауважити, що на практиці доволі часто у справах щодо захисту особистих немайнових прав, порушених унаслідок поширення недостовірної інформації у ЗМІ, відповідачі, заперечуючи позовні вимоги, звертають увагу суду на невикористання позивачем у справі засобів досудового врегулювання спору, зокрема на незвернення позивача до органу уповноваженого на виконання функцій із підготовки медіапродукту у світ із заявою щодо реалізації права на відповідь. Утім, з огляду на положення ст. 16 Цивільного процесуального кодексу України⁸, слід визнавати такі твердження відповідачів безпідставними, адже нормами чинного законодавства не визначено обов'язковості заходів досудового врегулювання спору у зазначеній вище категорії справ.

Також на увагу заслуговує той факт, що, незважаючи на те, що пред'явлення позову про право на відповідь вбачає в собі внесення потерпілим свого пояснення та висловлення власної думки щодо поширеної про нього та (або) його близьких недостовірної інформації, яка завдає шкоди його інтересам без права вимагати визнання цих відомостей неправдивими⁹, з огляду на зміст ч. 1 ст. 277 ЦК, суд усе одно повинен установити факт недостовірності поширеної інформації. За таких умов та виходячи зі змісту положень ЦПК щодо реалізації принципу змагальності, позивач повинен довести факт поширення інформації відповідачем, а також те, що внаслідок цього було порушено його особисті немайнові права. Відповідач же зобов'язаний довести, що поширена інформація є достовірною.

До низки підстав відмови в задоволенні позовних вимог щодо захисту особистих немайнових прав шляхом реалізації права на відповідь у порядку ст. 277 ЦК слід відносити: — недоведеність позивачем факту поширення інформації; — поширена інформація не стосується особи-позивача; — недоведеність факту, що поширена інформація завдає шкоди відповідним особистим немайновим благам позивача або перешкоджає йому повно і своєчасно здійснювати своє особисте немайнове право; — поширена інформація є достовірною або є оціночним судженням.

⁷ ЄДРСР. Постанова КЦС ВС від 22.07.19 р. у справі № 126/274/17 (провадження № 61-27245св18). URL: reyestr.court.gov.ua/Review/83335364.

⁸ Далі за текстом — ЦПК.

⁹ Луспенник Д. Д. Новий цивільний кодекс. Спеціальні способи захисту гідності, честі та ділової репутації за новим ЦК: теоретичні та практичні аспекти. Застосування новел ЦК і ЦПК України в судовій практиці. Серія «Судова практика». Харків: Харків юридичний, 2005. С. 51.

У випадку задоволення позовних вимог суд у резолютивній частині рішення про визнання інформації недостовірною не зазначає, обмежується лише вказівкою, чи було порушено особисте немайнове право особи та безпосередньо спосіб його захисту. У разі потреби може також викласти текст відповіді, визначити строк, у межах якого відповідь повинна бути оприлюднена, та порядок її оприлюднення (п. 24).

У контексті вищезазначеного на особливу увагу заслуговує питання щодо порядку оприлюднення відповіді. Чинне законодавство детально не регламентує це питання. Положення законів України «Про телебачення та радіомовлення» та «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» визначають лише порядок поширення серед невизначеного кола осіб тексту спростування. Утім, у практичній площині цей порядок застосовується й при оприлюдненні тексту відповіді в програмах, передачах телерадіоорганізацій та при оприлюдненні на сторінках друкованих видань авторських листів, які містять текст відповіді.

Зокрема, текст відповіді підлягає поширенню в межах ефірного часу програми, передачі телерадіоорганізації, в якій було поширено про фізичну особу недостовірну інформацію чи оціночні судження. Оприлюднення може здійснюватися як представниками ЗМІ, так і особою, немайнові права якої були порушені.

Текст відповіді в межах друкованих видань зазвичай публікується на тому ж місці шпальти, де містилося першочергове повідомлення, опублікування якого, власне, й обумовило порушення особистих немайнових прав фізичної особи. Обсяг відповіді не може більш ніж удвічі перевищувати обсяг того фрагменту першочергового повідомлення або матеріалу, на який, власне, надається відповідь.

Що ж стосується порядку опублікування відповіді на сторінках електронних версій традиційних ЗМІ або ж інтернет-видань, які *de facto* визнаються ЗМІ, то слід зауважити, що специфіка їх функціонування на просторах мережі Інтернет, зумовлена технічними особливостями розміщення інформації, унеможлиблює розміщення відповіді у текстовому, відео-, аудіоформатах або у форматі графічних зображень і фотозображень у максимально можливій мірі тим же способом та в тому ж місці, як була подана оскаржувана інформація, щоб досягти тієї ж публічності й того самого впливу. З огляду на зазначене, доречним у цьому випадку є застосування механізму відсилань між

первинною публікацією та публікацією, яка містить відповідь, як відповідного «маркера» реалізації права на відповідь фізичною особою, якої стосується інформація в первинній публікації та визначення факту існування альтернативної думки.

Отже, беручи до уваги вищезазначене, враховуючи практикозастосовчу діяльність, можна дійти таких висновків:

— право на відповідь є спеціальним цивільно-правовим способом захисту особистих немайнових прав, що полягає в можливості особи, особисті немайнові права якої були порушені у ЗМІ, здійснити тлумачення поширеної інформації та (або) висвітлити власну точку зору щодо поширеної інформації;

— захист особистих немайнових прав порушених у ЗМІ може бути здійснений як у неюрисдикційній, так і юрисдикційній формі;

— чинне законодавство у сфері медіа не містить загальних взаємоузгоджених положень, якими чітко визначалися підстави та порядок реалізації права на відповідь шляхом звернення до ЗМІ незалежно від його виду та форми. А тому при реалізації права на відповідь шляхом подання заяви про намір реалізувати право на відповідь до редакції ЗМІ, інформаційна діяльність якого призвела до порушення особистих немайнових прав, слід враховувати його вид, форму та керуватися положення того законодавчого акта, який безпосередньо визначає правові основи його діяльності;

— недотримання принципу технологічної нейтральності при встановленні різних правових режимів для одних й тих самих медіа залежно від форми їх випуску обумовило знаходження діяльності інтернет-видань поза межами правового поля. А тому, з огляду на те, що останні не наділені *de jure* правовим статусом ЗМІ, реалізація права на відповідь на просторах вебсайту інтернет-видання можлива лише в судовому порядку, з підстав, визначених ст. 277 ЦК;

— розмежування оціночних суджень та тверджень про факти, встановлення недостовірності поширеної інформації є одними з основних вимог доказування в межах судового врегулювання спору;

— за результатами розгляду справи суд, установивши, що поширена про особу інформація не відповідає дійсності та порушує її особисті немайнові права, може зобов'язати особу-поширювача здійснити оприлюднення тексту відповіді в порядку та в строк, визначені у резолютивній частині судового рішення.